

શ્રી અષ્ટાપદજી મહાતીર્થ ક્યાં ?

— શ્રી રમણલાલ બખાભાઈ શાહ

જેમ આપણે શ્રી યુગપ્રધાનોથી અપરિચિત છીએ, તેવી જ રીતે શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ પણ આપણા માટે અપરિચિત છે. વળી શોધખોળ માટેના ઘણા પ્રયત્નો પણ નિષ્ફળ ગયા છે. તેમ જ આ તીર્થ માટે જુદાં જુદાં સ્થળો માટેનાં અનુમાનો પણ થયેલાં છે. હિમાલયમાં આવેલા કૈલાસ શિખર માટે પણ અનુમાન થયેલું છે, પરંતુ કૈલાસ તથા એવરેસ્ટ આદિ શિખરોનાં સંશોધન થઈ ગયાં છે અને ત્યાં અષ્ટાપદજી તીર્થ નથી તે નક્કર હકીકત છે. તેથી આ અષ્ટાપદજી ક્યાં છે તે માટે વિશેષ વિચારણાની આવશ્યકતા છે. આ તીર્થની શોધ કરતાં પહેલાં કેટલીક હકીકતો સમજી લેવાની ખાસ જરૂર છે.

(૧) ભારતવર્ષ અને ભરતક્ષેત્રની તુલના.

(૨) હિમાલય અને હિમાવંત તેમ જ વિધ્યાચલ અને વૈતાલ્ય પર્વતની તુલના.

કારણ એ છે કે, ભારત અને ભરતક્ષેત્ર તથા હિમાલય અને હિમવંત પર્વત વગેરે નામોમાં સામ્ય હોવાને કારણે કેટલીક ગેરસમજૂતી ઘણા લાંબા સમયથી ચાલી આવેલી છે.

ભરતક્ષેત્રના કુલ ૩૨,૦૦૦ દેશો પૈકીના ૨૫૫૫ આર્ય દેશોને આપણે કેટલાય સમયથી ભારતવર્ષમાં જ માનતા આવ્યા છીએ અને તેથી જ યુગપ્રધાનોનું અસ્તિત્વ તથા શ્રી અષ્ટાપદજી આદિ તમામ મહાતીર્થો તથા તીર્થંકરોની કલ્યાણક ભૂમિઓ આપણે લગભગ ભારતવર્ષમાં જ માનીએ છીએ. અને આ કારણથી ગૂંચવાડો ઊભો થવાથી શાસ્ત્રસંમત કેટલીક હકીકતો પ્રત્યે અશ્રદ્ધા ઉપસ્થિત થવાના પ્રસંગો બને છે.

હકીકતમાં, ભારતવર્ષ ઉત્તરથી દક્ષિણ લગભગ ૧,૬૦૦ માઈલ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ લગભગ ૧,૮૦૦ માઈલવાળો પ્રદેશ છે, જ્યારે શાસ્ત્રસંમત ભરતક્ષેત્ર ઉત્તર સીમાએ ૧૪,૪૭૧ યોજન $\times$ ૩૬૦૦ = ૫૨૦ લાખ - આશરે ૫ કરોડ, ૨૦ લાખ માઈલ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ ૫૨૬ યોજન $\times$ ૩૬૦૦ = ૧૮ લાખ, ૬૦ હજાર માઈલવાળું એક મોટું ક્ષેત્ર છે.

હિમાલય પર્વત આશરે બે હજાર માઈલ લાંબો, ૫૦૦ માઈલથી પણ ઓછો પહોળો અને વધુમાં વધુ ૬ માઈલ (એવરેસ્ટ શિખર) જેટલો ઊંચો છે, જ્યારે હિમવંત પર્વત લગભગ ૧,૫૦૦ યોજન $\times$ ૩૬૦૦ = આશરે ૫ કરોડ માઈલ લાંબો, ૧,૦૫૨ યોજન = ૩૬ લાખ માઈલ પહોળો અને ૧૦૦ યોજન = ૩૬ લાખ માઈલ ઊંચો છે. હિમાલયની ઉત્તરમાં તિબેટ, ચીન વગેરે દેશો આવેલા છે, જે કર્મભૂમિના દેશો છે, જ્યારે હિમવંત પર્વતની ઉત્તરે હિમવંત નામનું ક્ષેત્ર આવેલું છે અને તે અકર્મભૂમિનું ક્ષેત્ર છે.

શ્રી આર્ય કલ્યાણ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

તેવી જ રીતે, વૈતાઢય પર્વત અને વિંધ્યાચલ પર્વતના માપમાં અને ઊંચાઈમાં યણુ ઘણું તક્ષવત છે. એટલું જ નહિ, યણુ જૈન શાસ્ત્રોમાં દર્શાવેલ તમામ રપાા આર્ય દેશો વૈતાઢય પર્વતની દક્ષિણમાં આવેલા છે. જ્યારે હાલમાં જોવામાં આવતા રપાા આર્ય દેશો પૈકી ઘણા ખરા દેશો વિંધ્યાચળ પર્વતથી ઉત્તરની દિશામાં આવેલા છે, જે કોઈ યણુ રીતે શાસ્ત્રસંગત નથી.

તેવી જ રીતે, વર્તમાન ગંગા - સિંધુ નદીઓ પૈકી એક પણ નદી વિધ્યાચળ પર્વત-
માંથી પસાર થઈને દક્ષિણ દિશામાં જતી નથી, જ્યારે ગંગા તથા સિંધુ એ બન્ને
મહાનદીઓ વૈતાલ્ય પર્વતના નીચેના રસ્તાઓમાંથી પસાર થઈને દક્ષિણ ભરતક્ષેત્રમાં લાંબા
અંતર સુધી વહીને જ લવણ સમુદ્રમાં વહી જાય છે. હાલની ગંગાસિંધુ કરતાં શાશ્વત
ગંગાસિંધુ ઘણી જ મોટી છે.

વસ્તુત : જો આ લેદ બરાબર સમજી લઈએ, તો હાલમાં ના સમજી શકાય તેવી, શાસ્ત્ર ઉલ્લેખનીય એવી ઘણી બધી વસ્તુઓ આપણે સહેલાઈથી સમજી શકીએ; જેથી અશ્રદ્ધાને ઉત્પન્ન થવાને માટે કોઈ કારણ રહે નહિ.

આ હકીકત સમજવા માટે શાસ્ત્રકથિત પ્રમાણ અંગુલ યોજનનું માપ સમજવું જરૂરી છે. એક પ્રમાણ અંગુલ યોજન બરાબર ૪૦૦ ઉત્સેધ અંગુલ યોજન, એવા ૪૦૦ યોજન $\times ૪ = ૧,૬૦૦$ ઉત્સેધ અંગુલ ગાઉ, એવા ૧,૬૦૦ ઉત્સેધ અંગુલ ગાઉ બરાબર ૩,૬૦૦ માઈલ આશરે $(૧,૬૦૦ \times ૨.૨૫ = ૩,૬૦૦)$ થાય.

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનો એક વિષ્કંભ અંગુલ = ૪૦૦ વિષ્કંભ ઉત્સેધ અંગુલ. તે આવી રીતે :
 શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું વિષ્કંભ ઉત્સેધાંગુલથી ૫૦૦ ધનુષ્યની ઊંચાઈનું શરાર છે. એટલે ૫૦૦
 ઉત્સેધ અંગુલ ધનુષ $\times ૪$ હાથ = ૨,૦૦૦ હાથ $\times ૨૪$ અંગુલ = ૪૮,૦૦૦ અંગુલ, ઉત્સેધાંગુલ
 થયા. આ અંગુલ, વિષ્કંભ અંગુલનું માપ છે.

હવે, શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ પોતાના હાથના માપથી ૫ હાથ $\times ૨૪ = ૧૨૦$ અંગુલ ઊંચા છે. તેમનો અંગુલપ્રમાણ અંગુલનો છે, જેથી $૪૮,૦૦૦ \div ૧૨૦ = ૪૦૦$ ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણ અંગુલ મોટો થાય છે. આ રીતે પ્રમાણ યોજન પણ ઉત્સેધાંગુલ કરતાં ૪૦૦ ગણો મોટો થાય છે.

આ રીતે ભારતવર્ષ કરતાં ભરતક્ષેત્ર ઘણું જ મોટું છે. તેના ઉત્તર દક્ષિણ બે મોટા વિભાગો છે. ઉત્તરાર્ધ ભરત અને દક્ષિણાર્ધ ભરત. તે ભાગો વૈતાલ્ય પર્વતથી મુદા થાય છે. આ બન્નેની વચ્ચેમાં વહેતી ગંગાસિંધુ નદીઓ હોવાના કારણે ત્રણ ત્રણ વિભાગ (ખંડ)

ખને છે, જે ઉત્તરમાં ત્રણ અને દક્ષિણમાં ત્રણ એમ કુલે છ ખંડો થાય છે. દરેકને પૂર્વ, પશ્ચિમ અને મધ્ય ખંડ (ગંગાસિંધુ નદીઓ વચ્ચેનો) કહેવાય છે.

ઉત્તર ભરતક્ષેત્રમાં કુલે ૧૬,૦૦૦ દેશો અને દક્ષિણ ભરતક્ષેત્રમાં પણ ૧૬,૦૦૦ દેશો આવેલા છે. તેમ જ દક્ષિણ ભરતાર્ધના મધ્ય ખંડમાં ૫,૩૨૦ તથા પૂર્વ ખંડ અને પશ્ચિમ ખંડમાં ૫,૩૪૦ - ૫૩૪૦ દેશો છે. વળી, દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રના ૫,૩૨૦ દેશો પૈકી ૨૫૫ દેશો જ માત્ર આર્ય દેશો છે, જ્યારે મધ્ય ખંડના ૫,૨૬૪૫ દેશો અને પાંચે ય ખંડોના મળીને કુલે ૩૧,૯૭૪૫ દેશો તો તમામેતમામ અનાર્ય દેશો છે.

સમગ્ર ભરતક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૫૩,૮૦,૬૮૧ ચોજન, દક્ષિણાર્ધ ભરતક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૮ લાખ ચોજન, અને દક્ષિણાર્ધ મધ્ય ખંડનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૬ લાખ ચોજન (આ બધું પ્રમાણાંશુલના માપનું છે.) અને દક્ષિણ ભરતના મધ્ય ખંડમાં ૫,૩૨૦ દેશો આશરે ૬ લાખ ચોજનના ક્ષેત્રફળમાં પથરાયેલા છે, જેથી દરેક દેશનું સરેરાશ ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૨૫ ચોજન લગભગ છે. (તેમાં કોઈ દેશો નાના અને કોઈ દેશો ઘણા મોટા હોઈ શકે છે.)

આ સરેરાશ લક્ષમાં લેતાં, આર્યાવર્તના ૨૫૫ આર્ય દેશો પણ આશરે ૧૨૫ ચોજન ક્ષેત્રફળના ગણાય. પછી ભલે તેમાં કોઈ દેશ નાના હોય કે કોઈ દેશ ઘણા મોટા હોય.

હવે આપણો ભારતવર્ષ પ્રમાણાંશુલથી ગણીએ, તો આશરે ૦૫ ચોજન લાંબો અને ૦૫ ચોજન પહોળો ગણાય. (૧,૮૦૦ માઈલ ÷ ૩૬૦૦ માઈલ = ૦૫ ચોજન). જ્યારે હાલમાં આપણને ઉપલબ્ધ ભૂમિ (એશિયા, આફ્રિકા, યુરોપ, અમેરિકા, આસ્ટ્રેલિયા તેમ જ આટલાંટિક, પ્રશાંત આદિ મહાસાગરો તથા દક્ષિણ ધ્રુવ ખંડ વગેરે શક્ય મુસાફરીવાળી તમામ ભૂમિ) આશરે ૨૦,૦૦૦ માઈલ લાંબી અને ૨૦,૦૦૦ માઈલ પહોળી છે. આ થયું શક્ય મુસાફરી દ્વારા ઉપલબ્ધ ભૂમિનું માપ. જે પ્રમાણાંશુલથી $૨૦,૦૦૦ ÷ ૩૬૦૦ = ૬$ ચોજન લાંબી અને ૬ ચોજન પહોળી એટલે આશરે ૩૬ ચોરસ ચોજન પ્રમાણાંશુલ માપથી થાય છે.

આ રીતે, આપણી વર્તમાન દૃશ્ય જગતની સમગ્ર ભૂમિનું કુલે ક્ષેત્રફળ આશરે ૩૬ ચોરસ ચોજનનું થાય છે, જ્યારે ઉપર જણાવેલા એક એક આર્ય દેશનું ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૨૫ ચોરસ ચોજન થાય છે. આ રીતે દૃશ્ય જગતનો સમગ્ર ભૂમિ વિસ્તાર એક દેશ કરતાં પણ ઘણો નાનો છે અને તે પણ એક દેશના લગભગ ત્રીજા ભાગ જેટલો છે, અને તેથી આ ભૂમિને એક દેશ કહેવો તેના કરતાં પણ એક પ્રદેશ (દેશનો વિભાગ) કહેવો એ વધુ સંગત છે.

હવે, આ પ્રદેશ ભરત ક્ષેત્રમાં કયા કયા ભાગમાં આવેલો છે, તે વિચારવું જરૂરી છે.

આપણા આ પ્રદેશ (સમગ્ર દશ્ય જગત) ની ચારે બાજુ ખારા પાણીના સમુદ્રો ફેલાયેલા છે. આ ખારું પાણી તે શ્રી સગર ચક્રવર્તીએ શ્રી સિદ્ધાચલ તીર્થની રક્ષા નિમિત્તે આકર્ષી લાવેલું લવણ સમુદ્રનું ખારું પાણી છે. વળી આ ભૂમિમાં ૨૪ કલાક સૂર્ય-પ્રકાશનું પણ અસ્તિત્વ છે, જે દક્ષિણ ભારતના મધ્ય ખંડના છેક દક્ષિણ છેડે હોવાની ખાસ સંભાવના છે. આપણા દશ્ય જગતમાં ધર્મનું પણ અસ્તિત્વ છે. વળી, આપણા દશ્ય જગતમાં સૂર્ય, ચંદ્ર આદિનું પરિભ્રમણ, ચોવીશ કલાકના સૂર્યપ્રકાશનું અસ્તિત્વ, છ છ માસના રાત્રિ - દિવસના કારણે વગેરે વર્તમાન ભૂમિનું સ્વરૂપ ઢાળિયા ટેકરા સ્વરૂપ દર્શાવે છે. જે વર્તમાન ભૂમિનો પરિઘ ૨૪,૦૦૦ માઈલનો અને વ્યાસ ૮,૦૦૦ માઈલનો હોવો જોઈએ, તેના બદલે ૧૨,૦૦૦ માઈલ વ્યાસ થાય છે. (વિષુવવૃતથી ૬,૦૦૦ માઈલ ઉત્તર તરફ અને ૬,૦૦૦ માઈલ દક્ષિણ તરફ મુસાફરી શક્ય છે.) આ ઉપરથી ભૂમિનું સ્વરૂપ ઢાળિયા ટેકરાનું સિદ્ધ થાય છે.

આ ભૂમિ પણ નાના મોટા દ્વીપોમાં વહેંચાઈ ગયેલી છે. જેમાં ભૂતકાળના ત્રણ [(૧. યુરોપ, ૨. ઉત્તર અમેરિકાથી સાઈ બિરિયા, અને ૩. ગોંડવાણા ખંડ) દક્ષિણ અમેરિકા, દક્ષિણ આફ્રિકા અને દક્ષિણ ભારત - ઓસ્ટ્રેલિયા સુધીની ભૂમિ] અને હાલના સાત ખંડ ૧. ઉત્તર અમેરિકા, ૨. દક્ષિણ અમેરિકા, ૩. એશિયા, ૪. યુરોપ, ૫. આફ્રિકા, ૬. ઓસ્ટ્રેલિયા, ૭. દક્ષિણ ધ્રુવ ખંડ અને બીજા નાના મોટા ટાપુઓમાં આ ભૂમિ વહેંચાયેલી છે. આથી આપણી સમગ્ર ભૂમિને દ્વીપસમૂહ કહી શકાય અને તે આર્યાવર્તની ભૂમિ હોવાથી આર્ય પ્રદેશ પણ કહી શકાય.

આ દ્વીપસમૂહવાળો આર્યપ્રદેશ ઉપર દર્શાવેલાં કારણોસર દક્ષિણ ભારતના મધ્ય ખંડમાં આવેલા રપાા આર્ય દેશોની છેક દક્ષિણમાં હોવાની ખાસ સંભાવના છે, તે જંબુદ્વીપની જગતીની નજદીકમાં હોય તેમ જણાય છે અને તે આર્યાવર્તના રપાા દેશોથી લવણ સમુદ્રના પાણીના કારણે છૂટો પડી ગયેલો જ આર્યપ્રદેશ જણાય છે. જ્યારે બાકીના આર્યાવર્તના રપાા દેશોની સમગ્ર ભૂમિને આપણે બૃહદ આર્યાવર્તને નામે ઓળખીએ, તો વધુ સુગમ પડશે.

હવે, શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ મૂળ અયોધ્યા (વિનીતા) નગરીથી ઇશાન દિશામાં ખાર યોજન દૂર છે. અયોધ્યા નગરી જંબુદ્વીપની જગતીથી ૧૧૪ યોજન દૂર ઉત્તરમાં છે, જ્યારે આપણો આર્યપ્રદેશ (દ્વીપસમૂહ) જંબુદ્વીપની જગતીની નજીકમાં છે અને તે લગભગ ૨૦ થી ૨૫ યોજન ઉત્તરમાં હોવાની સંભાવના છે. આ રીતે $૧૧૪ + ૧૨ = ૧૨૬ - ૨૦ = ૧૦૬$ યોજન આશરે આપણી ભૂમિથી ઉત્તર દિશામાં અષ્ટાપદ તીર્થ હોવાની ખાસ સંભાવના છે.

શ્રી આર્ય કવ્યાલ ગૌતમ સ્મૃતિ ગ્રંથ

આ શાસ્ત્રપ્રમાણ લક્ષમાં લેતાં વર્તમાન આર્યપ્રદેશથી આશરે ૧૦૦ થી ૧૧૦ યોજન દૂર શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ આવેલું છે. તેના માઈલ કરીએ તો આશરે ૪ લાખ માઈલ દૂર થાય અને ઉત્સેધાંગુલથી ૧,૭૬,૦૦૦ ગાઉ થાય.

આ રીતે શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ અહીંથી આશરે બે લાખ ગાઉ અથવા ૪ લાખ માઈલ દૂર હોવાથી તથા આ આપણા આર્યપ્રદેશ ખારા પાણીના સમુદ્રો વડે ઘેરાયેલો હોવાથી એ સમુદ્રોની બહાર જઈ શકવાની અશક્યતાને કારણે જ શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ આપણે માટે અલભ્ય બનેલું છે. તેથી શ્રી યુગપ્રધાનોનો પ્રત્યક્ષ પરિચય પણ આ કારણે જ અલભ્ય બનેલો છે.

શ્રી પંડિતશ્રી દીપવિજયજી શ્રી અષ્ટાપદજીની પૂજા ઢાળ (પહેલી)માં કહે છે :

આશરે એક લાખ ગાઉ ઉપરે રે, ગાઉ પચ્ચાસી હજાર;

શ્રી સિદ્ધગિરિથી વેગજો રે, શ્રી અષ્ટાપદ જયકાર.

વળી, શ્રી સૌભાગ્યવિજયજી મહારાજ ‘વિવિધ તીર્થમાળા’માં કહે છે :

પંચ જિણેસર જનમીયા, મૂળ અયોધ્યા દૂરીજી,

ઈણ થિતિ થાપી ઇહાં, એમ બોલે બહુ સૂરિજી.

ઉપરોક્ત વિધાનો પણ આ હકીકતને સમર્થન આપનારાં છે.

વળી, શ્રી સૌભાગ્યવિજયજી મહારાજશ્રી જણાવે છે કે, મૂળ અયોધ્યા દૂર છે (દૂરી), તેમ જ ‘દૂળી’ શબ્દ વાપરીને દૂળી ગયાનું જણાવતા નથી. અને દૂર હોવાને કારણે જ હાલની અયોધ્યાની સ્થાપના કરેલી છે. ‘ઈણ થિતિ થાપી ઇહાં રે’ એમ ઘણા સૂરિઓ, આચાર્ય મહારાજો બોલે છે (કહે છે), અર્થાત્ “તેઓ જ કહે છે એમ નથી, પરંતુ ઘણા આચાર્ય મહારાજો કહે છે.”

આ રીતે અષ્ટાપદજી તીર્થનું અસ્તિત્વ આપણા-આ એક નાનકડા આર્યપ્રદેશમાં નહિ, શ્રી યુગપ્રધાનોનું અસ્તિત્વ પણ આપણા નાનકડા આર્યપ્રદેશમાં નહિ, કિંતુ બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં એ બન્ને અવશ્ય આવેલાં છે. તે આપણા ભારતવર્ષથી લાખો માઈલ દૂર આવેલો છે. આપણા આર્યપ્રદેશ કરતાં અનેકગણા મુનિ સમુદાયો, આચાર્ય ભગવંતો તથા અનેક દેશો – નગરોના શ્રી સંઘો વગેરે બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં વીતરાગ ધર્મની આરાધના વડે આત્મહિત સાધી રહેલા છે.

સંક્ષિપ્તમાં કહી શકાય કે, આપણું હાલનું દશ્ય જગત આખાં ભરતક્ષેત્રના, દક્ષિણાર્ધ ભરતના મધ્ય ખંડના રપાા આર્ય દેશો પૈકી કોઈ એક દેશ (સંભવિત સુરાષ્ટ્ર)નો

જ કેઈ એક આર્ય પ્રદેશ જ છે અને શ્રી સગર ચક્રવર્તી દ્વારા આકર્ષિત થયેલા લવણ સમુદ્રનાં પાણીના ધસારાના કારણે બનેલા નાના મોટા પ્રદેશો યા તો દ્વીપોમાં વહેંચાઈ જઈને દ્વીપસમૂહ બનેલો છે.

આપણા આ દ્વીપસમૂહ સ્વરૂપી આર્યપ્રદેશમાં શ્રી ગોતમ સ્વામીના તથા શ્રી સુધર્મ સ્વામીના સમયમાં, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સમયમાં થયેલા શ્રી કેશી ગણુધરના શિષ્ય શ્રી સ્વયંપ્રભસૂરિએ શ્રી જૈન સંસ્કૃતિનો પ્રચાર કરીને શ્રીમાળ (બીનમાળ) બંદરના વન્હિક (વહાણવટા દ્વારા વેપાર કરનાર) ગૃહસ્થ કુટુંબોને પ્રતિબોધ આપીને શ્રી શ્રીમાળી કુળના શ્રાવક કુળની સ્થાપનાની શરૂઆત કરી. તેઓશ્રીના શિષ્ય શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ આદિએ ત્યારબાદ ઓશિયા બંદરમાં શ્રી ઓશવાળ તથા પદમાવતમાં શ્રી પોરવાડ કુળેરની સ્થાપના કરીને, પ્રતિબોધ કરીને શ્રાવક બતાવ્યા. આ રીતે તેઓશ્રી તથા તેઓશ્રીની પરંપરામાં થયેલા આચાર્ય લગવંતો તથા સાધુ મુનિરાજોએ આ ભૂમિ ઉપર વિચરીને અનેક ગ્રામ-નગરોમાં વસેલા ગૃહસ્થોને શ્રાવક બતાવીને ગામેગામ શ્રી શ્રાવકસંઘોની સ્થાપના કરી. હાલમાં, ભારતભરમાં તથા જગતના બીજા દેશોમાં વસી રહેલા તમામ જૈનો ઉપરોક્ત પ્રતિબોધિત થયેલા શ્રીમાળ, ઓસવાળ, પોરવાડ આદિ આ જૈન કુળોના પરિવારના જ વંશજો છે. અસલ મૂળ મગધ, કાશી, કોશલ આદિ દેશોના શ્રાવકસંઘોનો પરિવાર અહીં ઉપલબ્ધ નથી, પરંતુ કેઈ કેઈ વ્યક્તિ કદાચિત આ ભૂમિ પર આવી હોય. પણ, આવી હોય તો પણ તે બહુ ઓછા પ્રમાણમાં જ. બાકીના બધા શ્રી સંઘોના પરિવારો તો હાલમાં બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં જ શ્રી જૈન ધર્મની આરાધના કરીને આત્મહિત સાધી રહ્યા છે.

તેવી જ રીતે, શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુના પરિવારના અને કુળ, ગણુ, ગચ્છ આદિના પરિવારના સાધુ-મુનિ મહારાજો તથા શ્રી આચાર્ય લગવંતોની પણ વિપુલ સંખ્યામાં એ બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં જ વિચરીને આત્મસાધના કરી રહેલા છે. આપણા આ દ્વીપસમૂહરૂપ આર્યપ્રદેશમાં તો એક માત્ર શ્રી વજ્રસેનસૂરીશ્વરજી (શ્રી વજ્ર સ્વામીના પટ્ટધર) આ ભૂમિ ઉપર પધારીને સોપારક પટ્ટણુના શ્રી ઈશ્વર શ્રેષ્ઠી તથા તેમના જ પુત્રો શ્રી નાગેન્દ્ર, ચન્દ્ર, નિવૃત્તિ અને વિદ્યાધર આદિને પ્રતિબોધીને શિષ્ય બતાવેલા છે અને તેમનાથી જ આ ભૂમિ ઉપર શ્રી મહાવીર પ્રભુની શિષ્ય પરંપરા વિચરવા લાગી.

આ રીતે, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પરંપરાના શ્રી સ્વયંપ્રભસ્વામીસૂરિની એક પરંપરા તથા શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુના પરિવારના શ્રી વજ્રસેનસૂરિની પરંપરા એમ બે પરંપરા આ ભૂમિ પર વિસ્તાર પામેલી છે.

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની આ પરંપરામાં થયેલ શ્રી ઉપકેશ ગચ્છ તથા શ્રી કોરંટ ગચ્છના મુનિરાજો તથા શ્રી મહાવીર સ્વામી પ્રભુની તેરમી પાટે થયેલા શ્રી વજ્ર સ્વામીના

પટ્ટધર શ્રી વજ્રસેનસૂરિની પરંપરા (એટલે કે કોટિક ગણ, વઢરી શાખા) ના ચાર કુળ (શ્રી નાગેન્દ્ર કુળ, શ્રી ચન્દ્ર કુળ, શ્રી નિવૃત્તિ કુળ અને શ્રી વિદ્યાધર કુળ) માં વહેંચાયેલા સાધુ - મુનિરાજઓની પરંપરાના સાધુ, મુનિરાજો હાલમાં વિચરી રહેલા છે. જ્યારે તે સિવાયના બીજા કુળ, ગણ, ગચ્છ આદિના પરિવારના આચાર્ય ભગવંતો સહિત અનેક મુનિ મહારાજઓ ઘણી જ મોટી સંખ્યામાં તથા રચા આર્ય દેશના દેશ - પ્રદેશ અને નગરો-ગામો વગેરેના શ્રી શ્રાવકસંઘના પરિવારો ઘણી જ મોટી સંખ્યામાં બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં જ શ્રી વીતરાગ ધર્મની આરાધના દ્વારા આત્મહિત સાધી રહ્યા છે.

આ રીતે જ, શ્રી અષ્ટાપદજી મહાતીર્થ, શ્રી સંમેતશિખરજી મહાતીર્થ, શ્રી આપાપાપુરી મહાતીર્થ, શ્રી ચંપાગિરિજી મહાતીર્થ તથા અન્ય કલ્યાણક ભૂમિરૂપી મહાતીર્થો પણ બૃહદ્ આર્યાવર્તમાં જ વિદ્યમાન છે, જે આપણા ક્ષીપસમૂહ સ્વરૂપી આર્યપ્રદેશથી લાખો માઈલને અંતરે છે. (શ્રી અષ્ટાપદજી તીર્થ તથા વિનીતા (અયોધ્યા નગરી) આશરે ચાર લાખ માઈલ દૂર છે. માત્ર શ્રી ગિરનાર તીર્થ આપણા આર્યપ્રદેશથી નજદીકમાં છે. (તે લગભગ ૫૦ હજારથી એક લાખ માઈલને અંતરે છે.) અને એક માત્ર શ્રી સિદ્ધાચળજી તીર્થનું જ સાન્નિધ્ય આપણને સાંપડી રહ્યું છે. આપણો આ ક્ષીપસમૂહ સ્વરૂપ આર્યપ્રદેશનો લગભગ બધો જ વિસ્તાર શ્રી સિદ્ધાચળ તીર્થભૂમિ વિસ્તારોમાંથી સમુદ્રના ખારા પાણીના ઘસારાથી છૂટી પડેલી ભૂમિ, તેના વિસ્તારનો એક વિભાગ હોય તેમ જણાય છે. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના સમયના શ્રી શત્રુજય તીર્થની ૫૦ યોજન વિસ્તારની તીર્થભૂમિમાંથી થોડા આરાને અંતે ૧૨ યોજન તીર્થભૂમિ શેષ રહી. જ્યારે બાકીના છૂટા પડેલા ૩૮ યોજન વિસ્તારની ભૂમિ ઉપર જ આપણો આ આર્યપ્રદેશ માનવ વસાહતો રૂપે વિકાસ પામ્યો હોય તેમ જણાય છે. આ ભૂમિ પર શ્રી નેમનાથ પ્રભુના શાસનકાળના સમયથી જ માનવ વસવાટ શરૂ થયો હોય તેમ જણાય છે.

આ માનવ વસવાટમાં સહુ પ્રથમ દ્રવિડ અને યાદવ પ્રજાનો વસવાટ થયો હોય તેમ જણાય છે. આરણ અને યદ્દી પ્રજા યાદવોના વંશજો છે. જ્યારે શૂર્જર તામિલ વગેરે દ્રવિડ પ્રજાના વંશજો છે. બીજી અનેક પ્રજાઓએ ત્યાર બાદ, કાળક્રમે અનુક્રમે આ ભૂમિ પર આવીને વસવાટ કર્યો છે.

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ અને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના આંતરાના કાળમાં આ પાર્વતિક ઉચ્ચ ભૂમિએ માનવ વસવાટથી સમૃદ્ધ બનીને સંસ્કૃતિનો વિકાસ સાધેલો છે. બીજી આગંતુક પ્રજા કુશસ્થલથી આવેલ સૂર્યવંશી પ્રજા ભારત, ચીન, જાપાન, અને ઈરાનમાં પથરાયેલી છે. પાંડવકાલીન મનાતી મય સંસ્કૃતિ પ્રશાંતના ટાપુઓથી છેક અમેરિકા સુધી પથરાયેલી છે. જ્યારે ભારતમાં વસતા યાદવો (રા' ગૃહરિપુ, રા' ખેંગાર વગેરે) ના પૂર્વજોએ આફ્રિકામાંથી નીકળીને તારાતબોળ નગરના રસ્તેથી આફ્રિકા, ઈજિપ્તમાં વસવાટ કર્યા બાદ ભારતમાં પ્રવેશ કર્યો છે. આ ઇતિહાસ ઘણો લાંબો છે.

*

